

Ю. О. МЄЛКОВ

доктор філос. наук, ст. дослідник,

Інститут вищої освіти НАПН України; ННІПСН МАУП, м. Київ

“ВІДКРИТА НАУКА” ТА РЕІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ НАУКИ В СУСПІЛЬСТВІ

8 жовтня 2022 р. урядом України було затверджено Національний план щодо відкритої науки [3], — це є наочним підтвердженням актуальності теми “відкритої науки” та нагальності запровадження її ідей у дослідницьку практику вітчизняних наукових установ і закладів вищої освіти, в тому числі й за умов воєнного стану та з огляду на необхідність майбутнього відновлення України та її становлення в якості повноправної європейської держави. Проте, якщо поглянути на зміст даного документу, то не можна не помітити, що, хоча тема плану присвячена відкритій науці в цілому, ті окремі заходи, які плануються впроваджувати, здебільшого стосуються сприяння відкритому доступу наукових публікацій та наукової інформації, відкритого доступу до науково-дослідницької інфраструктури та створення умов для успішного управління інформаційно-дослідницькою інфраструктурою. Зокрема, у відповідних розділах на період 2022–2026 рр. заплановано 20 подій та заходів, тоді як інші теми, а саме популяризація науки, удосконалення системи оцінки якості наукової діяльності та підвищення рівня обізнаності та формування компетентності з питань відкритої науки, містять у собі лише 8 заходів, запланованих на 2023–2030 роки.

Проблема полягає передусім у тому, що відкрита наука насправді становить собою складний багатоплановий феномен, який поєднує різні тенденції та проблеми, що стосуються, по-перше, поведінки, практик і процедур на “нижчому” рівні (й йому числі питання відкритого доступу, що є найбільш відомим і історично найпершим з аспектів відкритої науки); по-друге — розбудову академічної інфраструктури, що уможливорює широку міжнародну та міждисциплінарну співпрацю науковців (“середній” рівень); а по-третє — більш фундаментальний та “вищий” рівень цілей та цінностей, які становлять собою аксіологічне підґрунтя дослідницької діяльності та основні принципи наукового пошуку й академічної доброчесності [4, 20].

Поки що більшість заходів, запланованих в Україні, стосуються скоріше “нижчого” та “середнього” рівнів відкритої науки, — такі заходи є безумовно важливими, але можна стверджувати, що аспект, який стосується цінностей, є не менш актуальним для успішного впровадження настанов відкритої науки на практиці. Адже саме такі цілі та цінності формують зокрема й мотивацію для науковців щодо здійснення власної науково-дослідницької діяльності: жодний законодавчий акт не здатний змусити ані студента, ані науково-педагогічного працівника до наукового дослідження чи то у “закритій”, чи то у “відкритій” формі. Якщо людина не має внутрішніх цінностей, що могли б

стати рушійною силою для здійснення нею певної діяльності, то й будь-які можливі декларації щодо наявної інфраструктури чи чітко прописаних процедур такої діяльності залишаються одними лише деклараціями.

При цьому слід також мати на увазі, що сама ідея “відкритої науки” стосується все ж таки більшого, ніж просто запровадження відкритого доступу до висхідних даних і результатів наукових досліджень. Згідно з “Амстердамським закликком до дій щодо відкритої науки” 2016 року, запровадження відкритої науки розглядається як системна зміна, спрямована на підвищення якості та корисності науки шляхом перетворення її на більш відповідальну стосовно суспільних викликів, на більш інклюзивну та доступну до нових користувачів, на нову форму комунікації не просто між ученими всередині наукової спільноти, але між цією останньою та суспільством у цілому. Відкрита наука постає як “громадська наука”, що “наближує дослідження до суспільства та суспільство до дослідження” [1, 2].

Іншими словами, йдеться про певну *реінституціоналізацію науки* в сучасному суспільстві. З одного боку, це відповідає потребам самої науки — зокрема, виступаючи потенціальним розв’язанням проблеми недостатнього фінансування науки та недостатнього соціального престижу дослідницької діяльності, що у свою чергу є причинами недостатньої мотивації науковців до здійснення якісного наукового пошуку. З іншого боку, наука не може залишатися осторонь нагальних проблем суспільства в цілому. З огляду на останню тезу може здатися, що за умов воєнного стану проблеми розвитку науки та аксіологічні проблеми академічних досліджень не є настільки важливими для сьогоденного українського соціуму, вся увага якого зараз привернута скоріше до зовсім інших речей... Проте, подібна позиція є дещо недалекоглядною. І не лише тому, що наука дає цілком практичні результати у вигляді технологій, у тому числі й засобів для післявоєнного відновлення країни, — а й тому, що наука та дослідницька діяльність служать суспільству, формуючи підвалини для створення цілої *парадигми демократичного культури*.

Така культура ґрунтується на свободі академічного пошуку й особливо на раціональному дискурсі: наукова діяльність неможлива без цих засадничих факторів, і суспільство в цілому отримує вигоду від артикуляції відповідних цінностей таким чином, який рідко виступає предметом окремих філософських чи соціологічних досліджень. На мій погляд, наукова діяльність грає вирішальну роль у формуванні *критичного, творчого мислення*, насамперед у випускників закладів вищої освіти, — в тому числі й як здатності самостійно створювати нове знання, що за умов сучасного світу є необхідною компетентністю не лише професійного науковця, але й будь-якої людини з вищою освітою. Не дарма Пауло Фрейре, розмірковуючи у свій час про освітні практики в перспективі етики та демократії, приходив до висновку про нерозривний зв’язок вищої школи з дослідницькою діяльністю — зокрема, з тим, що дослідник називає “гносеологічною допитливістю”, з критичним мисленням, із принципом автономії студента, з *відкритістю* загалом [2, 30–35].

Суттєвим викликом для становлення України як повноцінної європейської держави залишається відсутність традицій такого самостійного та кри-

тичного мислення, традицій демократичного самоуправління, в тому числі у сфері освіти, та визнання кожної людини та кожного студента автономною творчою особистістю — як з боку централізованої держави з її адміністративними органами, так і з боку адміністрації закладу чи навіть самого студента, не схильного до “гносеологічної допитливості” та до самостійної діяльності загалом. При чому зазначені такі компетентності виявляються особливо актуальними під час сьогоденних воєнних конфліктів, де йдеться про протистояння ідей та ідеологій, що їх аж ніяк не можна перемогти лише збройною силою.

Джерела

1. Amsterdam Call for Action on Open Science. Amsterdam, 2016. URL: <https://www.ouvirlascience.fr/wp-content/uploads/2018/11/Amsterdam-call-for-action-on-open-science.pdf>
2. Freire P. Pedagogy of Freedom : Ethics, Democracy, and Civic Courage. Lanham, MD : Rowman & Littlefield, 2001. xxiv, 144 p.
3. Про затвердження національного плану щодо відкритої науки / Верховна Рада України: Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#n11?lang=uk>.
4. Теоретичні основи підвищення дослідницької спроможності університетів України в контексті імплементації концепції “Відкрита наука” : Препринт (аналітичні матеріали) / В. Луговий, І. Драч, О. Петроє, В. Зінченко, Ю. Мелков, І. Жилияєв, І. Регейло, Н. Базелюк, В. Камишин; за ред. В. Лугового, О. Петроє. К. : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2021. 206 с.

Т. О. КОСТЮК

*д-р наук з держ. упр., доц., ст. науковий співробітник
НДЛ інтернаціоналізації вищої освіти
Київський університет імені Бориса Грінченка*

О. С. ВИГОВСЬКА

*канд. політ. наук, завідувач НДЛ інтернаціоналізації вищої освіти,
Київський університет імені Бориса Грінченка*

І. М. МАНЬКОВСЬКА

*науковий співробітник НДЛ інтернаціоналізації вищої освіти,
Київський університет імені Бориса Грінченка*

ВІЙНА В УКРАЇНІ ТА ВИМУШЕНА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ: НОВІ АСПЕКТИ РЕКОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

Повномасштабна війна в Україні, викликана агресією рф, поставила на паузу багато процесів у різних галузях суспільно-політичного життя дер-